

УДК 378.22.091.3:004

ОЛЬГА ГАВРИЛЕНКО

Кіровоградський національний технічний університет

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТА У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ІКТ

У статті виділені та обґрунтовані етапи формування емоційно-вольових якостей та рефлексивних вмінь студентів у процесі застосування ІКТ у професійній діяльності.

Ключові слова: емоція, воля, рефлексія, формування, пізнавальна діяльність, етап, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Сучасний світ важко уявити без новітніх технологій, які увійшли у всі сфери життя. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальній діяльності вимагає ретельної підготовки майбутнього вчителя, здатного забезпечити ефективність та доцільність такого навчання. Результативність у цьому випадку залежить від знань, умінь та навичок роботи з технічними ресурсами ІКТ, знання особливостей їхнього психолого-педагогічного, методичного впливу, особистісних емоційно-вольових якостей майбутнього вчителя, здатності осмислити та спрямувати свої дії. Стимулювання емоційно-вольових якостей має на меті формування та розвиток особливих психічних процесів майбутнього вчителя, які створюють умови інтенсивної пізнавальної діяльності студентів у використанні ІКТ у навчально-педагогічній діяльності. Емоції та воля є важливими факторами регуляції процесів пізнання людини [1; 2; 3]. Емоції – це особливий вид психічних процесів і стану, пов'язаний з інстинктами, потребами й мотивами, які проявляються у формі безпосередніх переживань, впливів на життєдіяльність людини. Згідно з вченням І.Павлова, центральна нервова система перебуває в нормальному стані спокою, коли усі центри та механізми інтелекту є урівноваженими. Збудження відповідних центрів здійснюється через позитивні або негативні збудники навколишнього середовища, які через центри емоцій діють на систему управління пам'яті та мислення. В процесі організації дій з навчальною інформацією необхідна неперервна емоційна дія, оскільки сама вона створює умови інтенсивної пізнавальної діяльності. До позитивних емоцій, що повинні формуватись у студента під час застосування ІКТ належать: задоволення, радість, захват, самовдоволення, впевненість, самоповага, довіра, щастя.

Свідомо регулювати навчальну діяльність покликана воля – психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності з метою досягнення поставлених цілей [1, с. 149]. На кожному етапі формуються базові вольові якості, що утворюються та розвиваються на особистісному рівні: сила волі, енергійність, наполегливість, витримка; на характерологічному рівні: рішучість, сміливість, самовладання, впевненість у собі, відповідальність, дисциплінованість, обов'язковість, принциповість. Формування вольових якостей, на нашу думку, підвищить ефективність навчальної діяльності студентів за допомогою ІКТ, буде сприяти підвищенню концентрації уваги на предметі вивчення, розвивати функції сприйняття, пам'яті, мислення, свідомої підтримки напруги мозкової діяльності.

Участь емоцій та волі у навчальному процесі зумовлені суб'єктивними реагуваннями і тому мають індивідуальний характер.

Як ми зазначили вище, окрім особистісних якостей (емоцій та волі) великий вплив на інтенсивність пізнавального процесу має здатність студента осмислити і спрямувати власні дії. Кожному студенту внутрішньо властива здатність цілеспрямованої рефлексії, необхідно допомогти студенту знайти, розвинути, реалізувати таку здатність. Рефлексія – форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення своїх власних дій та їх законів; діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини. Іншими словами – це ланцюжок внутрішніх міркувань, труднощів, аналізу, синтезу, пошуку рішення, співвіднесення себе, внутрішнього «Я», з тим, що вимагає навчальна діяльність за допомогою ІКТ. Стимулювання рефлексивної здатності покликано сформулювати:

- вироблення навичок самоконтролю, самооцінки, самоаналізу, здатності оцінити свою діяльність відповідно до науково-теоретичних педагогічних, психологічних, методичних, педагогічних знань з ІКТ у навчанні за фахом;

- уміння вести самостійний пошук нової інформації з метою саморозвитку за допомогою засобів ІКТ;

- здатність спрямовувати діяльність на об'єктивацію і операційну корекцію процесу самопідготовки до професійної діяльності за допомогою ІКТ;

- здатність націлювати на пізнання своїх навчальних можливостей і порівнювати їх із вимогами навчальної діяльності;

- здатність самоспостереження з метою самоконтролю і подальшої саморегуляції;

- навички аналізу результатів зрушень;

- усвідомлення ставлення інших до власної професійної діяльності із застосуванням ІКТ;

- уміння об'єктивно співвіднести рівень розвиненості особистісних якостей, що забезпечують готовність до використання ІКТ у професійній діяльності майбутнього вчителя.

Забезпечити процес формування та стимулювання позитивних емоцій, волі, рефлексії, на нашу думку, можна за рахунок створення спеціальної цілеспрямованої системи, покликаної поетапно розвивати зазначені якості та уміння у пізнавальній діяльності студентів із застосуванням ІКТ.

Аналіз досліджень та публікацій свідчить про значну увагу з боку науковців до значення емоцій, волі та рефлексії у пізнавальній діяльності. Досліджувались різні концепції природи емоцій: біологічна теорія емоцій (П. Анохін); інформаційна теорія (П. Симонов); ціннісна теорія (Б. Додонов) та ін. Досліджувались різні підходи до вирішення проблеми взаємовпливу емоційних і розумових процесів: інтелектуалістичний (А. Бен, Е. Тітченер, У. Джемс, П. Каптерев, К. Ушинський); підхід «емоційного інтелекту» (П. Саловей, Дж. Майер); підхід єдності пізнавальних і емоційних процесів, взаємозв'язку емоцій та мислення (Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв). Описані конкретні механізми у смисловій теорії мислення за допомогою яких здійснюється вплив інтелектуальних емоцій на розумову діяльність. Так, виділені: емоційне закріплення, емоційне наведення і емоційна корекція [4;5]. Розроблені та обґрунтовані класифікації емоцій (І. Кант, К. Ізард, В. Вундт, Б. Додонов).

Роль волі у навчально-пізнавальному процесі досліджувались багатьма вченими: В. Селівановим, Л. Рувінським, С. Хохловим, В. Калінім, В. Іванниковим, І. Бехом, М. Варієм та ін. Виділені типи критеріїв волі, вольові дії, їх фази, ознаки.

У межах педагогіки рефлексія досліджувалась К. Вербовою, І. Ісаєвим, І. Казімірською, Б. Ковальовим, С. Кондратьєвою, В. Кривошеєвим, Ю. Кулюткіним, Л. Перміною, Є. Петрушиною, В. Сластьоніним, Г. Сухобською та ін.

Аналіз зарубіжної літератури з проблеми професійної рефлексії дозволив виявити основні аспекти досліджень: виділення та обґрунтування механізмів функціонального навантаження рефлексії, визначення ролі, місця рефлексії у різних сторонах педагогічної діяльності, пошук оптимальних шляхів її розвитку (М. Ван Манен, К. Цейхнер, Д. Лістон, Т. Уайлден, Д. Найлз, К. Кларк, П. Петерсон, Ф. Фуллер) [6].

Високо оцінюючи внесок учених у розвиток досліджень з даного питання, слід зауважити брак практичних розробок обґрунтованих, системних технологій, спрямованих на формування у майбутніх учителів позитивних емоцій, вольових якостей та рефлексивних навичок та вмій у процесі підготовки студентів до застосування ІКТ у професійній діяльності.

Мета статті полягає у виділенні та обґрунтуванні етапів формування позитивних емоцій, волі, рефлексії, аналізі їх розвитку та стимулювання на кожному етапі у процесі підготовки студентів до застосування ІКТ у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. За нашим задумом, визначені нами етапи формування позитивних емоцій у студентів під час застосування ІКТ у пізнавальній діяльності покликані усунути негативні емоції невпевненості, невдоволення, засмучення, тривоги, переляк, розгубленість, зникаючість, сором.

У поетапному формуванні позитивних емоцій використовуються різні прийоми їх стимулювання: створення творчої обстановки та атмосфери доброзичливості, схвалення дій студентів, використання міміки та жестів, створення комунікативних ситуацій, де студент ототожнює себе з дійовими особами життєвої ситуації, застосування елементу неформальності (повідомлення власного досвіду, помилок, шляхів їх усунення та уникнення), співпереживання, пряме включення, спонування до самостійного прийняття рішення. На нашу думку, зміст стимулюючих дій буде сприяти розвитку у майбутніх учителів особливих індивідуальних настанов, що відповідають гуманістичному, особистісно-орієнтованому навчанню за допомогою ІКТ.

На першому, виділеному нами етапі створюються умови формування уяви про ІКТ, їх можливості у навчанні іноземних мов, застосування знань у цьому процесі. У плані мотивації процесу емоції відіграють помітну роль в оцінці значимості використання ІКТ. З просуванням за першим етапом навчання зникає побоювання та розгубленість за рахунок обізнаності з ІКТ, їх можливостей у навчанні, пізнанні нового. З досягненням перших результатів в освоєнні ІКТ зменшуються і зникають негативні емоції (невпевненість, тривога, побоювання, страх, розгубленість, роздратованість) і з'являються позитивні емоції (інтерес, задоволення, емоція здогаду, впевненість). Позитивні емоції забезпечують позитивне утворення та мотивацію розвитку процесів уваги, пам'яті, мислення, волі. Важливо зазначити, що розвиток емоційно-вольової сфери у навчанні на першому етапі відбувається у просторі можливостей, котрі цей етап визначає: використання готових дидактичних засобів ІКТ. Позитивні емоції виникають за рахунок застосування студентами теоретичних знань з ІКТ, фахових знань, технологій навчання за фахом у розв'язанні педагогічних завдань у навчально-розвивальному середовищі, оволодіння операційно-діяльними вміннями управління інформаційно-комунікаційним середовищем. Просування на першому етапі спонукає до наполегливого оволодіння засобами ІКТ, розвиває увагу студента, формує здатність подолання негативних емоцій, стимулює вміння зосереджуватись, переключати увагу.

Згідно другого етапу формування та розвитку емоційно-вольових якостей студента, інтерес до використання ІКТ у професійній діяльності виникає за рахунок нових можливостей у творчій діяльності, пошуку, виборі, формуванні, створенні власних дидактичних матеріалів, трансформації теоретичних знань з за фахом та технологій навчання в площину практичної професійної діяльності. Виникає задоволення, радість від вдалого підбору дидактичних матеріалів, згідно цілей їх застосування. Розширюється зміст і обсяг знань, умінь, навичок роботи з ІКТ у професійній діяльності, що породжує впевненість у оволодінні ІКТ. Емоція здогаду забарвлює й виокремлює нові, цінні для студента знання як теоретичного так і практичного значення, сприяє розвитку розумової діяльності студента, усвідомленню ним нових знань. Особистісна спрямованість за другим етапом навчання полягає у можливості реалізації студентом власних бачень, уподобань, переконань, переваг, що підвищує активність, уможливорює самовизначення та самореалізацію особистості студента, відповідальність за власні починання. Успішна діяльність сприяє розвитку впевненості у власних можливостях, формується почуття професійного успіху, самоповаги. З'являється радість від успішної реалізації творчого задуму.

Наполегливість проявляється у формуванні інтегрованих знань і умінь за фахом, технологій навчання, педагогіки, психології, ІКТ, у досягненні власних цілей. Увага концентрується на окремих аспектах навчальної діяльності, на операційно-діяльних вміннях роботи з ІКТ.

Формування та розвиток емоційно-вольових якостей особистості на третьому етапі відбувається за рахунок розширення меж діяльності студента з ІКТ. На цьому етапі передбачається розробка тем, локальних технологій, створення комунікативних ситуацій засобами ІКТ, вивчення та застосування у практичній діяльності навчальних, психолого-педагогічних

впливів ІКТ на процес засвоєння знань, фахових умінь та навичок. Така робота збагачує емоційну сферу студента. Інтерес та зацікавленість набувають творчого характеру, цікавість та допитливість переходять у захоплення педагогічною діяльністю за допомогою ІКТ. Формуються відповідальність за обраний шлях рішення педагогічного завдання, з'являється обов'язковість та принциповість у педагогічній діяльності, спостерігається висока концентрація уваги на вивченні ІКТ, проявляється свідомо напруга утримання сприйняття, мислення. Студент свідомо, вільно та творчо розробляє сценарії окремих тем, їх сукупностей, проявляє підвищену активність у розробці локальних технологій з використанням ІКТ для навчання, сміливо і впевнено проектує навчальні ситуації у площину розвивального середовища та втілює засобами ІКТ. Навички та вміння студента мають автоматизований характер, він впевнений у своїх діях і від них отримує задоволення. Теоретичні знання набувають стійкості. Студент сміливо та рішуче використовує технічні, дидактичні, методологічні, психологічні, педагогічні можливості ІКТ у професійній діяльності, що розвиває впевненість в собі, самоповагу, задоволення від самореалізації, відчуття радості від отриманого результату, гордості за свою роботу. З'являється свідомо, активна спрямованість особистості на високий результат своєї діяльності з використанням ІКТ у професійній діяльності.

Формування емоційно-вольових якостей за четвертою стратегією продиктоване перспективними завданнями технології формування готовності до використання ІКТ у навчальному процесі. Розробка та впровадження студентами пілотних проектів вимагає формування та розвитку в особистості високої стійкості та концентрації уваги, ініціативності, самостійності, творчого переосмислення набутих знань, умінь та навичок, а головне, студент формує свою діяльність на розмаїтті та яскравості нових ідей, планів, багатій уяві. За четвертою стратегією він уміє діяти на основі своїх поглядів та переконань, відстоювати своє розуміння завдань та шляхів його вирішення, проявляє цілеспрямованість, рішучість та впевненість у власних діях.

Розглянемо динаміку розвитку рефлексивних навичок і вмінь студентів, шляхи їх стимулювання за визначеними етапами.

Перший етап покликаний формувати та розвивати рефлексивні навички та уміння майбутнього учителя, які дозволяють організувати роботу з ІКТ з максимальним навчально-педагогічним ефектом у межах можливостей, передбачених першою стратегією. Особливість рефлексії студента на цьому етапі полягає в активізації та спрямованості мотивації на самоактуалізацію та стимулюванні умінь та навичок самоконтролю, самооцінки, самодетермінованості. Стимулювання рефлексивних вмінь та навичок діяльнісного аспекту роботи з ІКТ можна здійснити у формі запитань до студентів, на які вони повинні дати відповідь, а саме: якими уміннями, теоретичними знаннями вони володіють у даний момент, які знання та уміння дозволяють здійснювати професійну діяльність за допомогою ІКТ. Студентам пропонується визначитись, яких умінь та знань їм не вистачає. Для стимуляції операційної діяльності студент повинен визначитись, з яких конкретних операцій складається уміння використовувати ІКТ у професійній діяльності та якими він повинен додатково оволодіти, щоб успішно працювати за допомогою ІКТ. В особисто-ціннісному плані студенту пропонується визначити якості, які йому допомагають досягти успіху у використанні ІКТ, а які заважають, а котрі потрібно більше розвивати. Запитання для самоаналізу дозволяють об'єктивувати та конкретизувати зміст індивідуальної свідомості, розкрити ступінь сформованості у себе різних умінь та реалістичність і критичність самооцінки роботи особистості з готовими програмними продуктами ринку освітніх послуг.

Оскільки другим етапом передбачено розробку власних дидактичних матеріалів згідно цілей і можливостей інформаційно-комунікаційного середовища, то необхідне усвідомлення студентом самостійної спрямованості своєї діяльності, мобілізації всіх ресурсів на досягнення поставлених цілей щодо практичного освоєння ІКТ. Етап передбачає вироблення навичок самоконтролю та самооцінки, уміння об'єктивно співвіднести особистісні якості, що забезпечують готовність до використання ІКТ у професійній діяльності. На цьому етапі рефлексія виконує функцію контролю і спрямована на об'єктивізацію і операційну корекцію процесу підготовки студента до професійної діяльності за допомогою ІКТ. Операційна рефлексія, на другому етапі передбачає самоаналіз майбутнім учителем своєї діяльності щодо здатності оцінити свої вміння методично грамотно та технологічно коректно впроваджувати власно створений дидактичний матеріал у інформаційно-комунікаційне середовище,

оцінити відповідність своїх дій науково-теоретичним та педагогічним знанням із застосування ІКТ, вміння вести самостійний пошук нової інформації з метою саморозвитку різними засобами, в тому числі засобами ІКТ. Розвиток рефлексивних навичок і вмінь відбувається у другій стратегії за рахунок особистісної спрямованості діяльності студента, що забезпечує ефективний розвиток самоаналізу, самокорекції.

Третій етап передбачає створення і упровадження студентами власних дидактичних структур у вигляді сценаріїв занять, розробок конкретних тем або локальних технологій і вимагає розвиненої рефлексії. Її ознаками у цій стратегії є:

- усвідомлення студентом особливостей навчальної діяльності з застосуванням ІКТ, її структури, етапів, методичних, психолого-педагогічних характеристик;

- усвідомлення студентом себе як суб'єкта навчальної діяльності у застосуванні ІКТ;

- прагнення студента до самопізнання, націленість на пізнання своїх навчальних можливостей, порівняння їх з вимогами до діяльності за допомогою ІКТ;

- здатність до самоспостереження в процесі здійснення навчальної діяльності з метою самоконтролю і подальшої саморегуляції, аналіз результатів зрушень, зіставлення результатів з нормативними уявленнями про професійну діяльність майбутнього вчителя з використанням ІКТ.

Особливістю рефлексії на даному етапі є здатність виявити причинно-наслідкову підпорядкованість своїх дій та їх результатів. Особливого значення на цьому етапі набуває роль розвивального середовища, створеного засобами ІКТ, яке стимулює мислення. Мислення формує знання про себе і виступає основою рефлексії.

Четвертий етап передбачає формування рефлексії такого рівня, коли самодетермінованість стає суб'єктивною цінністю студента і надалі сама регулює діяльність особистості так, що вона отримує задоволення від визначеності та самовизнання. Перехід на цей рівень полягає у змінах у ціннісній сфері, а його результатом є здатність особистості будь-яку, навіть найрутнішу роботу зробити цікавою, інноваційною, творчою. Студент на цьому етапі свідомо здійснює свою практичну діяльність, націлює її на реалізацію себе як особистості, прагне якомога повніше виявити, розвинути і реалізувати свої можливості. Рефлексія студента на цьому етапі надає відчуття вільності, що дозволяє свідомо керувати своєю поведінкою. Така рефлексія дає можливість використовувати максимум своїх можливостей, зокрема, застосування цього максимуму професійної діяльності призводить до творчості. Розробка та впровадження пілотних проектів передбачає наявність творчості в діяльності студентів. Проектування, розробка, впровадження, налагодження розроблених власних проектів потребують співпраці майбутнього вчителя іноземних мов з програмістом. Адекватна самооцінка студентом власної роботи призводить до розуміння діяльності іншої особистості, що є необхідною умовою творчої та ефективної співпраці.

Висновки. Отже, формування позитивних емоцій, вольових якостей, рефлексії студентів у процесі їх підготовки до застосування ІКТ у професійній діяльності повинен носити системний та поетапний характер. Виокремлення цих етапів умовне, і має дослідницький характер мета якого обрати ефективні шляхи стимулювання визначених якостей, умінь та навичок. Етапи – це пов'язані між собою елементи цілої системи, яка формує, стимулює, розвиває, спонукає до активних творчих дій у застосуванні ІКТ у професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Варій М.Й. *Основи психології і педагогіки: [навч. пос.] / М.Й. Варій, В.Л. Ортинський – К.: Центр учбової літератури. – 2007. – 376 с.*
2. Костюк Г.С. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Г.С.; упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.В. Проскура; за ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.*
3. Леонтьев А.Н. *Деятельность, сознание, личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – [изд. 2-е] – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.*
4. Васильев И.А. *Роль интеллектуальных эмоций в регуляции мыслительной деятельности / И.А. Васильев // Психологический журнал. – Т.19. – 1998. - №4. – С.49–60.*
5. Тихомиров О.К. *Психология мышления / Тихомиров О.К. – М.: Академия, 2002. – 288 с.*
6. Решетова З.А. *Психологические основы профессионального обучения / З.А. Решетова –М.: МГУ, 1985. – 128 с.*

Стаття надійшла до редакції 09.01.2013.

Гавриленко О.

Кировоградский национальный технический университет, Украина

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТА В ПРОЦЕССЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИКТ

В статье выделены и обоснованы этапы формирования эмоционально-волевых качеств и рефлексивных умений студентов в процессе применения ИКТ в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: эмоция, воля, рефлексия, формирование, познавательная деятельность, этап, информационно-коммуникационные технологии.

Havrylenko O.

Kirovohrad National Technical University, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF A STUDENT'S PERSONAL QUALITIES IN THE PROCESS OF ICT USE IN PROFESSIONAL ACTIVITY

In the article the stages of student's emotional, volitional and reflexive skills forming in the process of ICT use in professional activity are singled out and grounded.

Keywords: emotion, will, reflexion, forming, cognitive activity, stage, information and communication technologies.